

Драгана Вукићевић, *Кроз кључаоницу текста* (Београд: Универзитет у Београду – Филолошки факултет, 2024, 207 стр.)

Приказала **Лидија Д. Делић**, Институт за књижевност и уметност, Краља Милана 2,
11000 Београд, Србија, lidija.delic@ikum.org.rs

 <https://orcid.org/0000-0001-6326-3340>

У књизи *Кроз кључаоницу текста*, која се ослања на вишедеценијско бављење ауторке прозом реализма и српском књижевношћу шире, слојевито и интердисциплинарно (књижевна историја, когнитивна наратологија, етнологија, еротологија и др.) сагледаван је важан сегмент српског књижевног наслеђа – проза реализма, али у компаративном самеравању и значајна остварења 20. века, како националне (И. Андрић), тако и светске баштине (Д. Хармс). Драгоценост су укрштена два приступа поменутом корпусу српске књижевности: онај који прати реалистички дискурс подређен правилима епохе и онај који прати, условно речено, субверзију реалистичког кредата путем „избоја” неексплицитних, али подразумеваних мотива различите провенијенције (етнографска, идеолошка, биографска текстуална залеђина). „Скривено” се детектује у два фундаментална домена – еротском, коме је криптојезик прирођен, и жанровском, што је илустровано слојевитом анализом пародије (феномен рецепције, књижевно- и друштвеноисторијски аспекти). Ополитну стратегију – инсистирање на фактографији и детаљима – као типичан реалистички манир, ауторка је пратила анализирајући описе ентеријера, екстеријера и костимографије. Од посебне је важности термилошко разуђивање и раслојавање категорије реализма, чије типове и обележја ауторка посматра у зависности од метатеоријских оквира (позитивизам, структурализам, постструктурализам). Посебан допринос представља теоријско усредсређење на фигуре тромплеја (ликови с онтолошки бивалентним статусом) и наративне оквира.

Књига *Кроз кључаоницу текста* драгоценост је утолико што комбинује две перспективе читања реалистичке прозе, ону задату интенцијама реалистичких

писаца и тежњом за експлицитном миметичношћу, која је у књизи означена термином транспарентност, и далеко мање видљиве, консеквентно и далеко мање истраживане перспективе усмерене на скривене слојеве наратива и онтолошки бивалентне књижевне јунаке – троплеје. Онтолошка бивалентност детектује се и у природи скривених наратива, они имају негативан онтолошки статус у тексту, али позитиван у фикционалном уму читалаца који реконструишу значења, што је показано на конкретним мотивима и симболима (игла/чиода у варијантама бајке о Пепељузи, нпр.). У аналогном кључу праћено је пределовање текста у зависности од активирања специфичних, рецимо сатирично-политичких контекста. „Скривено” се у рукопису везује за два феномена – ерос и пародију. У првом случају шифровање говора о телесном препознаје се као особени „појачивач” значења, као индексно скретање пажње на телесно и сексуално, иначе строго табуирано у патријархалном друштву, а кодирање се прати кроз минус-поступак и пренесена значења (метафоре различитог типа). Фокусираност на сферу јавног и ширег социјалног и пренебрегавање приватног, поготово интимног, били су, како показује ауторка, други разлог потискивања говора о еротском. У складу с патријархалним каноном, праћена је и фокализација и указано је на чињеницу да је еротски поглед у поседу мушких ликова. У вези с еротским скривеним наративима анализиран је и додир као чуло „најмање усвојено у симболичким системима културе и уметности”. Особени тип „скривености” ауторка препознаје и на међутекстуалној равни, у пародији, која по дефиницији реферира на одсутан текст, деформишући га. Драгана Вукићевић употпуњује устаљену бипланарност пародије показујући да је она „тродупли текст који истовремено: ревитализује (пародија и имитација), оспорава ’гући текст’ и ствара нови (пародија – негација и креација)”, указујући истовремено на проходност наратива на линији пародија – гротеска – сатира, али и на различите типове рецепције књижевног наратива (на примеру Сремчевих јунака). Указано је, затим, на дијахроне аспекте пародије и потенцијал пародије у ре-креирању традиције, на особену динамику центра и периферије у конкретној култури. У контексту разарања и модификовања приповедних модела издвојено је неколико образаца који су постали пародијске мете у прози српских реалиста: класицистички, патетички, епски, библијски, сензационалистички, а као непожељни текстови пародијом су маркирани они у којима доминирају псеудоисторијске чињенице, сензационалистичке или патетичне љубавне историје, мотивације случајем и удесом, повишена реторика, хипербола и метафора. У поглављу посвећеном манифестним слојевима прозе српског реализма, Драгана Вукићевић бави се „реторичким аспектима реалистичких топографија”, поглавито хипотипозом, а на плану доминације чулних утисака у миметичком преношењу реалности – визуелном и акустичком, ређе олфакторном презентацијом екстеријера (Београд, који се негативно концептуализује, јер су аспекти функционисања људи у граду – економија, трговина, правни систем – демонски обојени), ентеријера (бидермајер) и портрета (костим, односно одећа, која фигурира као конструкт културе и социјална категорија). Ауторка даље дијахроно сагледава

реализам, не само као стилску епоху већ и као одлику дискурса независно од темпоралног позиционирања текста (неореализам, магијски реализам и сл.). Она указује на чињеницу да се у часописима, „тим најосетљивијим књижевним сеизмографима”, врло рано формирао нов херменеутички оквир који је био сигнал смене романтичарске парадигме, те да су се у позитивистичком метаоквиру аутори усмерили на социјалне и педагошке аспекте наратива, тежећи да формирају консензус с читалачком публиком (реалистички дискурс је под сталном присмотром „ми”, под присмотром заједнице). У метаоквирима формализма и структурализма реализам се пак „више није разумевао као миметичко–релацијска категорија (индикативне су метафоре огледала, копије, стенографије, дагеротипије) већ као један, у одређеном временском периоду прилично кохерентан систем конвенција”, док је постструктуралистичка платформа водила још већој дисперзији значења термина.

Монографија се завршава привидно опозитним студијама о реализму страшног и реализму смешног, мада је, у теоријском погледу, реч о компатибилним студијама чија је апликативност далеко шира од реалистичног прозног корпуса. То посебно важи за изузетно драгоцену студију у којој Драгана Вукићевић, позивајући се на аналитичку праксу историје уметности, у поље књижевности уводи темин тромплеј, подразумевајући под њим бића с бивалентним онтолошким статусом (бебе, оживљени мртваци, оживљене статуе, те тромплејски читалац који „прелази онтолошку међу између универзума читаоца и универзума (хипер)текста”), са заједничким особинама трансгресивности и лиминалности. Студијом која се бави оквирима књижевног текста, у конкретном случају завршецима Нушићевих комедија, метапоетички се завршава и књига, заокружујући епоху реализма и отварајући се према новој књижевној парадигми.

Бројност и разноликост тема и феномена којима се Драгана Вукићевић бави у овој књизи, анализе појединих аспеката репрезентативних дела српског реализма, и не само њих, теоријска уопштавања и термилошка иновација (тромплеји), као и врхунска упућеност у референтну литературу из више области, указују на њену стварну вредност и значај.

Пред нама је монографија Драгане Вукићевић, осведочене познаваатељке српског реализма (*Огледи о српском реализму*, 2003; *Писмо и прича: српска реалистичка приповетка и фолклорна традиција*, 2006; *Ка поетици српског реализма*, 2007 [у коауторству с Душаном Иванићем]; *Анархија текста: огледи о српској књижевности 19. века*, 2011; *Огледавања – Лаза Лазаревић и Симо Матавуљ* [у коауторству са Снежаном Милосављевић Милић], 2014; *Дивна дисхармонија* Јаков Игњатовић [у коауторству с Душаном Иванићем], 2020), *Бебе у постелици књижевности*, 2021) у којој су, засноване претежно на анализи српске реалистичке прозе, понуђене нове методолошке парадигме, посебно у вези с онтолошким статусом текста и јунака. Неминовна непотпуност књижевних светова („процепа”) рефлектовала се у феномену скривених наратива, које ауторка и теоријски и апликативно анализира, док је, с друге

стране, онтолошка бивалентност књижевних јунака препозната у фигурама тромплеја (јунаци који постоје у две онтолошке равни), што је и термилошки и теоријски помак у теоријској и херменеутичкој мисли о књижевним наративима. С књижевноисторијске тачке гледишта књига је значајна јер продубљује знања о „класичном” реализму, стилској формацији везаној за последње деценије 19. века, и конкретним остварењима из тог периода, али и стога што овом књижевноисторијском појму даје знатније теоријске импликације, изводећи га из поља формацијске позиционираности у раван наратолошких, знатно ширих типолошких уопштавања и контекстуалних ишчитавања. Прилог генологији је комплекс студија везаних за пародију, која се „рашомонски” осветљава из углова читалачке рецепције, дијахроније жанра и позиционираности у друштвеноисторијском контексту. Миметички модуси и рефлекси друштвене стварности минуциозно су анализирани на плану екстеријера и ентеријера књижевних светова, те одевања књижевних јунака у делима репрезентативних реалистичних писаца (Ј. С Поповић, С. М. Љубиша, Ј. Игњатовић, С. Сремац, С. Матавуљ, Б. Нушић), док су са поетичких становишта изузетно важна промишљања о скаларној и контекстуалној категорији термина реализам, као и проучавање посебног типа онтолошки бивалентних књижевних јунака – тромплеја.

У књизи су дате илустрације које сјајно комуницирају с њим обогаћујући га, при чему су посебно значајне идејне скице за одећу књижевних јунака из дела *Милан Наранџић* и *Вечити младожења* Јакова Игњатовића, *Поп Ђира* и *поп Спира* и *Зона Замфирова* Стевана Сремца и *Страдија* Радоја Домановића које су начинили студенти Факултета примењених уметности на предмету Сценски костим.